

UMRANDAN UYGARLIĞA ÜZERİNE

Ebru KARADENİZ

Cemil Meriç, “Bütün Kur’an’ları yaksak, bütün camileri yaksak, Avrupalı’nın gözünde Osmanlıyız; Osmanlı, yani İslâm. Karanlık, tehlikeli, düşman bir yığın!” (Meriç, 1996: 9) tespitiyle başlar *Umrandan Uygarlığa* kitabına. Bu tespitle Meriç, değişmeyen bir gerçeği açıkça ifade eder: Osmanlı Batılılaşmasının nafiileği... Avrupa, Yunan mucizesi; Yunancılıkta birleşir. Osmanlı aydını, zamanında Yunan mirasında önemli bulunduğu bilgileri almıştır ama Cemil Meriç’in yeniçağ Osmanlı aydını (intelijansiya), Yunanperest bir tablo çizmektedir. Bu kişiler âdeta Yunan’dan fazla Yunancı kesilir. Bu noktada “Batı irfanının Yunânı Kadîmden başka kaynağı var mıdır?” (Meriç, 1996: 12) diye sorar Cemil Meriç. “Yunanperestlik, Truva’ya sokulan at.” (Meriç, 1996: 14) demektedir. Eski bir diplomattan alıntılacağı satırlarla anlıyoruz ki Batı’nın göklere çıkardığı Kadim Yunan’ın gerçek Yunanla ilgisi yok. Hatta öyle ki Yunanın kendi çocukları bile bunun farkında.

Cemil Meriç’in kapitalizmle ilgili önemli tespitlerinden biri olan Rasyonallite, kapitalizmin hem yaratıcısı hem eseridir. Calvin’in kaderci dünyasından yola çıkarak eşyanın ferman dinlettiği dünyanın, kapitalist Avrupa olduğunu söyler. Max Weber’in görüşünü aktarır; Avrupa insanını dünyanın efendisi, eserinin kölesi yapan kapitalizmdir. İslam ülkeleri Batı’dan daha akılcı olmasına karşın kapitalistleşmediklerini belirtir. Yazar, bunun nedenini de İslam ülkelerindeki rasyonallitenin eşyalaşma olmayışıyla açıklar.

Çağdaşlaşmaya da değinir Cemil Meriç. Batılılaşma miti eskিয়েince çağdaşlaşmanın çıktığını belirtir. Çağdaşlaşmayı, makyajlı tazelenmiş Batılılaşmaya benzetir. “Çağdaşlaşmak, elbette ki Avrupalılaşmaktır. Avrupalılaşmak, yani yok olmak.” (Meriç, 1996: 25) şeklinde belirtir bu vahim duru-

mu. Çağdaşlaşmayı kendi derisinden çıkmak, kendi tarihine ihanet etmek ve köleliğe peşin peşin razı olmaktan başka bir şey olarak görmemektedir. Çağdaşlaşmanın halk vicdanındaki tanımının maskaralaşmak, gâvurlaşmaktır. Ancak bütün aydınların kendilerini Batılılaşma furiasına kaptırmasından rahatsızdır; onların bir hıyanet psikozu içinde olduğunu söyler. Tanzimat'tan sonra aydın; kendi tarihinden, kendi insanından koştığı ölçüde aydındır. Avrupalının tarihinin bir masaliyattan ibaret olduğunu şu cümleleriyle açıklar: “Avrupalının yazdığı tarih, Hıristiyan Avrupa'nın gururunu okşayacak bir masallar yığıdır.” (Meriç, 1996: 30) Metternich'ten, “Batı kanunlarının temeli Hıristiyanlıktır. Türk kalınır. Avrupa'nın temel kanunları, Doğu'nun örf ve âdetlerine taban tabana zıttır. İthal malı ıslahattan kaçınır. Bu gibi ıslahat, Müslüman memleketleri ancak felakete sürükler.” (Meriç, 1996: 31) tespitini aktarır. Bu cümleleri düşünmek gerekir.

Richelieu'nun vasiyetnamesinden, Abdülaziz Hân'ın veziriazamı olan Ali Paşa'nın vasiyetnamesine gelir. Bu iki vasiyetnameyi açıkça karşılaştırılmaz ama Voltaire'in, Büyük Richelieu'nun vasiyetnamesini bir bayağılıklar sergisi olarak düşünmesine katılır. Daha sonra Ali Paşa'nın vasiyetnamesinin ayrıntısına iner.

“En emin yol”¹ bölümünde; İbn Haldun'u tarihle pençelesen bir dev, Tunuslu Hayrettin Paşa'yı ise tarihin ifşalarına kulak kabartan bir dinleyici olarak tanımlar. Hayrettin Paşa'nın düşüncelerini anlatmaya geçer. Paşa; “İslâm dünyası adaletle hürriyeti baş tacı ettiği müddetçe yükselmiş, Hıristiyan dünya bu temel değerlere ihanet ettiği için karanlıkta kalmıştır.” (Meriç, 1996: 50) diye düşünmektedir. Avrupa, eksik değerini arar ve bulur: Hürriyet ve adalet. Bu iki değer, Osmanlı'nın kaybetmeye başladığı değerlerdir. Avrupa ise sonradan bulduğu bu mühim değerlere sıkı sıkıya bağlanır, âdeta yapışır; böylece Batı, medeniyet basamaklarını hızla çıkıp dünyadaki en medeni uygarlık olarak nitelenir. Paşa, adalet ve hürriyet olmadan Avrupa seviyesine ulaşamayacağını anlamıştır. “Adalet ve hürriyet ise İslâm'ın temeli”dir (Meriç, 1996: 58). Adalet ve hürriyeti, hikmete uygun olduğunu bilir Paşa. Hikmeti, “Müslüman'ın kaybedilmiş malı” olarak tanımlar. “Vaktiyle Avrupa, bizi taklit etmişti. Şimdi de biz, onu taklit edemez miyiz?” diye sorar. Cemil Meriç, Hayrettin Paşa'nın hedefini tek cümleyle açıklar: “İslâm kalarak çağdaşlaşmak.” (Meriç, 1996: 59)

1 Cemil Meriç'in *Mağradakiler* adlı kitabında yer alan Tunuslu Hayreddin Paşa'yı anlatan bir bölümdür (Ötüken Yayınları). İletişim Yayınları'nda *Umrandan Uygarlığa* kitabı içinde yer almaktadır.

Cemil Meriç; -başka bir bölümde- aydınımızın nasıl bir buhran içinde bocaladığını, Batı hayranlığının ne kadar kötü bir şey olduğunu vurgular. Bölümün girişini “Filozofların aydınlatamadığı toplumu, şarlatanlar aldatır...” (Meriç, 1996: 60) cümleleriyle yapar. İrfanımızı, maziye bağlayan köprüleri boşaltmamızdan çok muzdariptir. *Buhran-ı Fikrîmiz* adlı risaleden aktardığı satırlar, Batı hayranı aydınlarımızın durumunu çok güzel açıklar. *Buhran-ı Fikrîmiz*’den birkaç cümle: “Aydınlar, batı medeniyetinin baskısı altında kişiliklerini kaybederek, aşırı bir batı hayranlığına yakalanmışlardır... Yaşadıkları çevreyi izah ve ispat edemediği için, itham; anlayamadığı için inkâr eden ümitsiz ve kısır bir tenkit... Vatanlarından hiçbir manevi haz duymayanların, bu vatana nasıl ilgileri olabilir? Batıda ıslah, korumak içindir; bizde yok etmek için.” (Meriç, 1996: 61) Aydının, Batı düşüncesiyle oluşturmaya çalıştığı edebiyatımızın durumundan bahseder: “Edebiyatımıza bakın, o da samimiyet ve ciddiyetten mahrum. Ruhumuzun değil, fikrimizin mahsulü... Millî ruh, edebiyatımızdan kovulmuş, onun yerine çeşitli kaynaklardan gelen derme çatma ansiklopedik bilgiler geçmiştir. Kişilik yok bu edebiyatta, biz yokuz. Bu edebiyatta yalnız kelimeler, Türk... Batı’yı ihya eden zihniyet bizi çökertiyor.” (Meriç, 1996: 62) Bu risale, fazla söze gerek bırakmadan olanı anlatıyor. Her kültürün kendine özgü hayatı, duygusu, bilimi vardır. Bu kültürler, bir başka kültüre bakılarak tek tipleştirilemez. Bu durumu Cemil Meriç, olgun bir medeniyetin toy bir medeniyete bakışı olarak görür. Risaleden birkaç cümleyi de aktarmak gerekir: “Mahzurlarını bilmediğimiz şeylerin, kemallerine inanıyoruz. Gerçek dünyanın dışındayız. Hakikati, bâtıla; mümkünü, muhale katarak, en akla uzak tertip ve tasavvurdan mutluluk bekliyoruz.” (Meriç, 1996: 63) Meriç, “Aydın düşünmediği için Türk milletinin de düşünmediğini sanır.” der ve aydına göre yurdunda doğan her fikir gericedir. Paragrafı risaleden birkaç cümleyle bitirelim; “Bizim gibi vatan topraklarını korumak için, bol bol kan döken bir milletin, manevi vatanına karşı bu kadar ilgisizlik, bu denli saygısızlık göstermesi ne büyük gaflet!” (Meriç, 1996: 64)

Yazarın, “Cemaleddin Afganî Dosyası” başlıklı yazısında; Cemaleddin Afganî hakkında eksik malumatlı, yanıltıcı bilgilere -tabiri caizse kulaktan dolma bilgilere- inandığı görülmektedir. Meriç’in, Said Nursi’ye gösterdiği muhabbet bilinmektedir. Ancak Meriç, Said Nursi’nin “Afganî’yi, İttihad-ı İslâm meselesinde selefim, diyerek sitayişle anar.” (Karadeniz, 2008: 50) olduğunu bilmemektedir. Afganî hakkında bu türden ithamlar yapmadan önce Meriç’in iyi bir araştırma yapması gerekirdi. Onun nasıl biri olduğu, öğrencisi Muhammed Abduh’a bakarak da çıkarılabilir. Ne yazık ki

Meriç; Afganî'den bahsederken İran Şehinşahi'nin, yeniden dirilen İslam Hareketi'nin öncüsü isimlerinin en tehlikelisi olarak kabul ettiği Afganî'yi karalamak için finanse ettiği/edilen "Vesikalara" inanmıştır (Öz, 2010: 356). *Renan Müdafası* üzerinden Namık Kemal aracılığıyla Afganî'yi eleştirir. Meriç, yazısında bir olayı da dipnot olarak alır. Darülfünûn-ı Osmanî'nin açıldığı günkü konferansı anlatır. Bu olayda da aceleci davranmış, ayrıntıya inmeden Afganî'yi itham etmiştir. "Zamanın Şeyhülislamı, Cemaleddin'in fikirlerini, özel menfaatine aykırı gördüğü için fena hâlde kızıyor, zavallıyı gözden düşürmek için vesile arıyordu der Âkif. Şeyhülislam, aradığı vesileyi Afganî'nin Darülfünûn-ı Osmanî'nin açıldığı gün 'fenlerin ve sanatların teşviki'ni yapması üzerine bulunur. Çünkü şeyhülislam, Afganî'nin "Nübüvvet bir nevi sanattır." dediği şayiasını yaymaktadır." (Karadeniz, 2008: 50) Hatta Afganî'yi yermek için şu cümleleri yazar: "Namık Kemal müdafanamesi taarruz, Cemaleddin'in mektubu teslimiyet. Namık Kemal, öfke ve küçümseyiş. Cemaleddin, terbiye ve makyavelizm." (Meriç, 1996: 69) Oysa Afganî'nin; "Ey Müslümanlar, siz insan değil de sinek olsaydınız vızıldınız İngilizlerin kulaklarını sağır ederdi." diyerek bütün Müslümanları emperyalist güçlere karşı direnişe çağıran bu öncü, 20. yüzyılda İslâmiyeti yeni bir yaklaşımla bir toplum projesi olarak sunan ilk kişidir (Karadeniz, 2008: 50). Meriç, Afganî'yi hürmetle anan ve fikrî açıdan Afganî'den etkilenen Âkif'in de 'son derece pısrık' olduğunu söyler. Gariptir ki Meriç, yazısında Cemaleddin Afganî'nin sahibi ve yazı işleri müdürü olduğu, aynı zamanda Muhammed Abduh'un da başyazarlığını yaptığı dergi *El-Urvetu'l-Vuska*'dan hiç bahsetmez. Bu dergi, Afganî'yi tanımak için en önemli kaynaklardan biridir. Derginin incelediği temel konular: 1. İttihad-ı İslâm. 2. Batı sömürgeciliğine karşı İslâm âlemini kalkındırmak, seviyesini yükseltmek. 3. Mısır'ın İngiliz sömürgesi olmasını engellemek.

Kitabında ikinci bölüm olan "Medeniyetlerin Ölümü", *Umrandan Uygarlığa* ile başlar. Burada civil, civilisation, police, medeniyet, cultur kelimelerine açıklık getirir. Police kelimesi medeniliği ifade eder. Zamanla yerini civilisation kelimesine bırakmıştır. Civilisation kelimesi Meriç'e göre kaypak bir kelimedir çünkü anlamı zamanın, coğrafyanın ve kişilerin bakışına göre değişir. Almanlar bu kelimeyi kültürle karşılar. Zamanla kültür kelimesi dünyada kabul görür. Osmanlıda kültür kelimesi belli bir dönem "hars" kelimesiyle, "civilisation" kelimesinde medeniyet kelimesiyle karşılık bulur. Meriç'e göre "umran" gibi her şeyi karşılayan bir kelime varken bu kelimelerin kullanılması saçmalaktır. Cevdet Paşa'ya medeniyet kelimesini savunduğu için kızmaktadır. Zira Cevdet Paşa, ilmi İbn Haldun'dan öğrenir.

“Tarih denilen muammanın iki anahtarı vardır İbn Haldun’a göre: Umran ve asabiyet.” Umran kelimesi kültürü de kucaklar medeniyeti de. “Umrandan habersizdik, medeniyete de ısınamadık. İnsanlığın tekâmül vetiresini ifade için kendimize lâyük bir kelime bulduk: uygarlık. Mâzsisiz, musikisiz bir hilkat garibesi.” (Meriç, 1996: 86)

Meriç, kültürü irfan kelimesi yerine kullanıyor. Amerika’dan Avrupa’ya yayılan bir neslin kurulu düzene karşı ayaklanmasıdır. Bu, kültürü yok eden bir davranıştır. Avrupa bu tür durumları birçok defa yaşamıştır. Meriç bu durum için “Mukaddesleri kaybeden bir insanlığın karanlıkta çırpınışı” tespitini yapar. Kültürün önemini şu cümlelerle açıklar: “İnsanlar, yaşayan ve yaşamış bir kültür sayesinde acılarını yenebilir, hayatlarını yüceltebilir; yaşamak için çaba harcamak yetmez, olmak için de çaba harcamak gerek. İnsanın kendi kendini fethi bu; maşerî hümanizmanın inşası, bugünü ma ziyle zenginleştirmek, mazi ve istikballe.” (Meriç, 1996: 90) Bu konuya Fransa’dan örnek verir. Bir çocuk birey olduğu anda, ruhu olduğu düşünülmeksizin toplum onu çalışmak ve tüketmek için yönlendirilir. Bu baskı altında ezilen ruh, kültür üretmez. Bu noktada Cemil Meriç “İktisat, irfanın hizmetine giremez.” der. Kendi üzerine düşünmekten vazgeçen toplum için kültür bir teferruattır. Avrupa (Fransa), insanı yerine başkasını koyabileceği bir alet olarak düşünmektedir. Devrimcinin anladığı kültürün insanları zorla eğitmek olduğunu söyler Meriç. Bu konu için iyi dileklerini Pierre Emmanuel’dan yazdığı cümleyle dile getirir: “İnsanlar kültürü benimseyecek, insan tekrar insanlaşacaktır.” (Meriç, 1996: 92)

Burjuvazi, Tanrı ve mukaddesle savaş hâlinindedir. Burjuvazi için mabet, banka; tapılacak olan mabut ise para, altındır. Meriç, Sombart’tan; ‘bir buçuk asırdan beri Batı Avrupa ile Amerika’da olup bitenlere akıl erdirmek için şeytan’a inanmak lâzım’ cümlesini alıyor. Devamında, ‘bizi gökten koparıp, maddenin esaretine sokan o’, diyor. İnsanlık için iki yol vardır. Biri kendi kendini imha, diğeri gerçekten insanlaşmaktır. “Düşünen insanlığı hayata bağlayacak olan maddi bir rahat değil, kendi kendini aşma, bütünleşmedir.” (Meriç, 1996: 106) Bu bütünleşme insanın, ruhun ölümsüzlüğe inanmasıyla gerçekleşecektir. Eğer hayat geçici bir durumsa tekâmülün, kendi kendini aşmanın hiçbir önemi kalmaz. Bu da insanı ümitsizliğe, boşluğa sürükler. Müspet ilimin bu konudaki insafsızlığını vurgular Meriç. Müspet ilime göre tüm kâinat başlangıcından itibaren ölüme mahkûmdur. Çağdaş Avrupalının iki seçeneği vardır; ya ümitsizlik ya da iman.

Medeniyetler gelişerek insanlığın ortak hazinesini zenginleştirir. Medeniyetler üç yoldan aktarılabilir: Kolonileşme yoluyla, aşılıyarak, faydalanma yoluyla ama her medeniyetin bir çöküşü vardır. Meriç kültürü bir fert olarak düşünür. Kültür de bir ferdin geçirdiği evreleri geçirir; çocukluk, olgunluk ve ihtiyarlık. Kültürün vardığı son noktadır medeniyet. “Her değer bir gelişme sınırı vardır. Medeniyet bu sınıra varınca görevini tamamlamış olur; ölüme mahkûmdur artık.” (Meriç, 1996: 110) Medeniyetin kültürün kaçınılmaz akıbeti olduğunu belirtir Meriç. Kültürün gelişimi Paris, Londra, Berlin ve New York gibi dev kentlerde biter. Dev kentlerde gerçek değer algısı yoktur. İnsanlar manevi değer yerine maddi değerleri tercih etmiş, suni bir hayat yaşamaktadır. Dev kentler âdeta kültürün yok olduğu yerlerdir. Batı insanı makinenin kölesi olmuş durumdadır. Toynbee’den yazdığı şu satırlarla medeniyetlerin çöküş tablosunu anlatır: “Azınlığın yaratıcı gücü kaybolur; kalabalığa yol gösteremez artık, toplum bölünür.” (Meriç, 1996: 113) Avrupa bu durumu geç de olsa anlar. Bu durumdan çıkış yolları aramaya başlar.

Dünyayı felakete sürükleyen nedenlerin başında, Batı medeniyetinin sınai anlamda gelişmesi yer alıyor. Batı, bir kültür erozyonu içindedir. Tabiatı tahrip ediyorlar. Tabiatın yok olması demek, insanlığın yok olması demektir. İnsanlığın, kendilerinin felaketini, sonunu hazırlamaktalar. Bunu Meriç, Edgar Morin’den yazdığı cümlelerle açıklamaktadır: “Kapitalizm ile Marksizm de insanın tabiat üzerindeki zaferini alkışlamışlardır. Sanki tabiatın canına okumak insanoğlunun epik macerasıymış gibi. Bu anlayış soyumuzu intihara götürür. Tabiatın yenilmesi, insanın kendi kendisini yok etmesidir.” (Meriç, 1996: 119) Toplumun kurtuluşunu da yine Morin’den yazdığı ‘İnsanı yeni bir realite içine oturtan yeni bir insan ilmine ihtiyaç var.’ cümlesiyle açıklar.

Avrupa, bu bunalımların nedeni olarak Mussolini ve Hitler’i göstermektedir. Kendisi ise masumdur. Avrupa, maddeci bir medeniyettir ve Tanrı onun için yoktur. Meriç daha sonra Mussolini’nin faşizmine, Hitler’in nasyonal sosyalizmine açıklık getirir. Mussolini’nin faşizmi, Roma’nın sembolleriyle gösterilen bir mitolojidir. Meriç, *Siyasi Düşünceler Tarihi* yazısından aktarır: “Bir kelimeyle, faşizm ve nasyonal sosyalizm yalnız milli bir coşku hareketi değil, bir mağluplar, bir gururu kırılmışlar nasyonalizmidir. Faşizmle nasyonal sosyalizm, sefalet ve buhrandan, işsizlikten ve açlıktan doğdular.” (Meriç, 1996: 129) Hitler ise Alman ırkıyla arasında ruhi bir irtibat kurar. Buna Alman romantizminin güçlü efsanelerinin katkısı çoktur.

Meriç; ‘faşizm de nasyonal sosyalizm de irrasyonelin üstünlüğünü kabul eder’, der. Faşizme göre devlet; kuvvetlilerin aracı, zayıfların güvencesidir. Faşizmde ‘milleti devlet yaratır.’ “Faşizm bir devlet-millet teorisidir.” (Meriç, 1996: 135) “Hitlere göre devlet irkî bir uzviyettir.” Nasyonal sosyalizmde ise ‘devlet bir alet, bir cihazdır. Alman kaderinin bir anıdır.’ “Mussolini, İtalyan devletini yaratmak zorundaydı. Hitler, devleti yaratmak zorunda değildi, devletten faydalanmak, ona bir mistik telkin etmek kâfiydi.” (Meriç, 1996: 136)

Cemil Meriç tam bir İbn Haldun hayranıdır. İbn Haldun’un eseri olan *Mukaddime*’ye Doğu’nun yeteri kadar önem vermemesini eleştirir. Avrupa’nın kendini içtimai ilimlerin yaratıcısı olarak görmesini, Meriç; “İrfanıyla övünen bir kıtanın, havsalaya sığmaz hayâsızlığı veya cehaleti” (Meriç, 1996: 141) olduğunu belirtir fakat Batı 19. yy. başlarında tanımıştır *Mukaddimeyi*. Batı’nın bu esere verdiği önemi görünce Doğu’nun bu unutulmuşluğuna kızar. Osmanlı aydınının iyi bildiği bu eser, Cumhuriyet’le beraber Türkiye’de de unutulmaya başlanmış ve dil devrimiyle genç nesillerin bilmesi de imkânsızlaşmıştır. İbn Haldun, *Mukaddime*’siyle hem medeniyet tarihinin hem de sosyolojinin kurucusudur.

“Bütünü bilmediğimizden ya sloganlara esir olduk, ya ideolojilere köle.” (Meriç, 1996: 164) Siyasi düşünceleri anlamanın insanı geliştireceği gerçeğini bilen Avrupa okullarına siyasi edebiyatı ders olarak koymuştur fakat bizim okullarımızda umumi edebiyattan başka siyasi edebiyat okutulmaz. Meriç; siyasi edebiyatın, siyaset bilimi fakültelerinde de gösterilmediğini, konuların teknik olarak anlatıldığını eleştirir. Edebî kültürün var olduğu gibi siyasi kültür de vardır. “Belki siyasî kültür olmadan politikacı olunabilir ama insan demek yalnız meslek demek değildir.” (Meriç, 1996: 167) Siyasi düşünceler tarihinde önemli olan düşüncelere yön vermiş büyük siyasi eserlerdir. Cemil Meriç daha sonra büyük siyasi eserlerin ve yazarlarının (sırasıyla: Machiavelli, Bodin, Hobbes, Bossuet, Locke, Buckle, Weber) açıklamasını yapmıştır.

Tarih ve politika biliminin kurucusu sayılan Machiavelli’ye göre ‘dürüstlük özel hayatta olur, politikanın tek kuralı iktidarın menfaatidir.’ Meriç, Machiavelli’nin eseri olan *Hükümdar*’ı Türkçeye çeviren Vahdi Atay’ın (Meriç, 1996: 181-182) tercümesinin ne kadar kötü olduğuna değinir.

Daha sonra Meriç, Jean Bodin’in eseri olan *Devletin Altı Kitabı*’ndan bahseder. Kitapta insanı ilgilendiren bütün konulardan bahseder ama özellikle egemenlik üstüne yoğunlaşır. Bodin en uygun rejimin monarşi olduğu-

nu söyler ve bunu örnekleriyle kanıtlar. Bodin'in düşündüğü monarşi rastgele bir monarşi değildir. Adil, hak gözeten, âlim azınlığı koruyan, zengini fakiri tatlı bir şekilde kaynaştıran bir zadedân hükümetini düşünür. Meriç; böyle bir kitabın Osmanlıda neden yazılmadığına, böyle yazarların neden olmadığına şu cümleleriyle değinir: "Mutlakîyetin bu yavuz nazariyecileri Osmanlı ülkesinde yaşasalar Zat-ı Şahanenin destancısı olurlardı. Ülkelelerinde gerçekleştiğini göremedikleri âdil ve kerim devlet rüyasını, yalnız Osmanlı gerçekleştirmişti." (Meriç, 1996: 196) Batı'dan almamız gereken en büyük dersin tarih bilinci ve değerbilirlik olduğunu söyler.

Hobbes'a göre barışı sağlayacak olan 'tabiat kânunlarıdır'. Hobbes da monarşiden yanadır. *Leviathan* adlı eserinde mutlakîyetin gerekli olduğunu akla ve gerçeğe dayanarak açıklar. Hobbes, Meriç'e göre Araf'ta kalmıştır.

Meriç, Bossuet'in *Kitab-ı Mukaddesten Çıkarılmış Politika(Politika)* adlı kitabını bir özet şeklinde anlatır. Bossuet bu eseri, Fransız veliahdının öğrenimi için yazmıştır. "İnsanlar en çok tek reisin idaresinde kaynaşırlar; en çok o zaman kuvvetlenirler çünkü hepsi aynı amaca yönelmiştir." Bossuet, "En uygu hükümet krala ve irsiyete dayalı olandır" (Meriç, 1996: 216) demiştir. Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi Bossuet de bir monarşi savunur.

Locke da Hobbes gibi "tabiat durumundan" yola çıkıyor ama farklı bir bakış açısıyla farklı bir sonuca varıyor. İçinde bulunduğu dönemin koşullarının da etkisiyle Locke, mutlakîyete karşıdır. Halk, millet egemenliğine inanır ve bunu da mükemmel bir diyalektiğe oturtarak açıklar. Yasama ve yürütmenin ayrı olması gerektiğini savunur (kuvvetler ayrılığı). Hükümet halkın rızasına dayanmalıdır. Locke, *Sivil Hükümet Üzerine Deneme*'sinde buları anlatıyor.

Meriç daha sonra *İngiliz Medeniyet Tarihi*'nin yazarı Buckle'yi anlatmaya geçiyor. İngiliz tarihini beşeri, coğrafi ve felsefi açıdan anlatan mühim bir kitaptır.

"Araftakiler" bölümünde son olarak Weberi anlatır Meriç. Weber'in felsefi birbirine zıt fikirleri barındırır. Eserlerinde bütünüyle insanı konu alır. Düşüncelerinin bir köşesinde hep politikacı olmayı saklar. Tarih felsefelerine bir nevi düşmandır. Sosyolog ve iktisatçıların bir parti programı benimsemeyeceğini düşünür. Sosyoloğun amacı topluma yön vermek değildir, aksi hâlde sosyolog olmaktan çıkar. "Ayaklanmayı düzenleyen ne kadar değer ve sistem varsa, o kadar da tarihi ve sosyolojik görüş vardır."

İdeoloji kelimesinin anlamı hakkında birçok yazarlardan, düşünürlerden ve sözlüklerden örnekler verir, Meriç ama hiçbiri ona göre bir tanım yapmaz. Bu nedenle ideoloji kelimesinin serüvenini çok kısa bir şekilde anlatır. İhtilal sonrası Fransa’da felsefeyi karşılaması için Desut de Tracy tarafından uydurulan bir kelime; ideoloji. İdeoloji, düşünceler ilmidir. Napolyon metafizikten, ideolojiden nefret ederdi. İdeolojistleri yermek adına, onlara karşı Cheteaubriand’ın uydurduğu ‘ideolog’ tabirini kullanırdı. İdeolojistlerin adlandırmasıyla da Napolyon tam bir ‘ideofob’du. İdeoloji, Napolyon’un bu kötü adlandırmasından olsa gerek, çağdaş Batılı yazarlar arasında bir hakaret niteliği taşımaktadır.

“Mit, reele hâkim olmamızı sağlar.” der Meriç. Mitin geçmiş zamanlardaki işlevini günümüz modern dünyasında ideoloji üstlenmiştir. “Belki de çağdaş batı cemiyetinin bütün yaptığı, mit’in yerine ideolojiyi geçirmek olmuştur.” (Meriç, 1996: 264) Meriç daha sonra ideoloji ve ütopya ilişkisine değinir. Burada farklı görüşteki yazarlardan örneklendirmeler yapar. Ütopya; kimine göre yükselmek isteyen toplumların hedefleri, kimine göreyse üst sınıfların, alt sınıfları uyutmak için oluşturduğu seraplardı, başkalarına göreyse mit aşağılanmış toplumun kendini ifadesiydi. Meriç; aktardığı bir görüşte, Manheim’in ütopyayı istikbalin ideolojisi olarak gördüğünü belirtir. Meriç’e göre, birçok farklı cümlede anlam bulmuş olan ideolojinin sonu hiçbir zaman gelmeyecektir. İdeoloji Marksist açıdan yanıltılmış bir şuurdur. İnsanların şuurunu belirleyen de sosyal varlıklarıdır. Marksizm’i incelerken farklı ideolojilere sahip düşünürlerden örnekler verir. Marx’s’la aynı çizgide olan Engels’den daha çok yararlanır. Düşüncenin egzistansiyel temeli vardır ve bilgi dışı faktörlerin eseridir. Meriç, bilgi ve medeniyetin karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Hâkim sınıf, hâkimiyetini ideolojilerle sağlamlaştırır. Hâkim sınıfın benimsediği hâkim düşünce geçerlidir. Onların boş zamanı çoktur, bu yüzden kültürü de onlar şekillendirir. “İdeolojiler sosyal realiteyi olduğu gibi yansıtmaz.” “İhtilalci bir aksiyon olmadan yeni bir ideoloji kök salamaz. İhtilalci fikirler, ihtilalci bir aksiyonun nazarı ifadesidir, Marx’a göre. Önce aksiyon, sonra ideoloji...” (Meriç, 1996: 286-287)

Cemil Meriç kitabında, Goldman dünya görüşünün tanımını; “içtimai bir sınıfa, kendini kabul ettiren düşünce sistemi” olarak yapar. Ona göre dünya görüşlerini yaratan fertler değil, toplumlardır. “İçtimaiyi sosyoloji inceler, fikrîyi ideoloji.” (Meriç, 1996: 294) Toplumlarda dâhilerin olması o toplumdaki içtimai tekâmülle ilgili değildir. Meriç, -Coste Adolphe’dan yazdığı cümlelerle- bu toplumlara örnek olarak Yunanistan’ı, Mısır’ı,

Kartaca'yı, Rönesans'ı oluşturan; İtalya'yı ve Fransa'yı örnek verirken bu ülkeler karşısında Roma'nın, Almanya'nın, Hollanda'nın, İngiltere'nin entelektüel açıdan geri kalmışlığını ama aynı zamanda içtimai tekâmülün hızlı olduğunu, siyaset, idare, ticaret açısından gelişmiş olduklarını belirtir. Ülkelerin çöküş dönemlerinde de edebiyatın, düşüncenin ve sanatın diğer dönemlerine nazaran daha çok geliştiğini örnekleriyle açıklar. “Dâhilerde fikir gücüyle içtimailik birleşmez.” (Meriç, 1996: 295)

Meriç, kitabında Mannheim'in ideoloji hakkındaki düşüncelerine de yer vermiştir. Mannheim'e göre ideolojiler içtimai bir durumun tefsiridir. İçtimai kadrolara bağlı olarak kendiliklerinden doğarlar. Mannheim mistifikasyonu, “insan faaliyeti ile şuuru arasında, sosyal pratiğin şuuruyla ferdi şuuru arasında bir yırtılış” olarak tanımlar ve Marx'da mistifikasyon bir bakıma ideolojik icattan daha geniş ve daha derindir (Meriç, 1996: 299-300).

Traduttore/itaduttore (hain mütercim) bölümünün ilk kelimesi, dil musikidir... Musikilerin en manalısı, en az müphemî ama musiki. Buradan Meriç'in dile ne kadar büyük önem verdiği ortadadır. Dil geçmişi; geçmişin kelimelerindeki manayı, ruhu günümüze taşır. O eski dildeki ve başka dillerdeki ahengi tercümeler aracılığıyla günümüzde anlamaya çalışırız. Burada tercümanlara büyük iş düşer. Eğer eser iyi tercüme edilmemişse anlaşılmaz bir yığın olur. Meriç, Namık Kemal'in *Osmanlı Tarihi* adlı eserini Hürriyet Yayınları'nın nasıl tercüme ettiğini inceler. Bu tercümeden duyduğu üzüntü ve hezeyanı şu şekilde dile getirir: “Gençlerimize böyle mi anlatacağız Namık Kemal'leri? Doğrularımızı Batı'nın yalanları karşısına böyle mi çıkaracağız? Okuyucuya *Osmanlı Tarihi* diye tımarhane zabıtlarından daha perişan bir karalama tomarı sunmaktan utanmıyor muyuz? Maksudumuz, mefahire karşı nefret mi uyandırmaktır? Nesillerin hevesi ne zamana kadar ilk gelenin hırsına ve hevesine feda edilecek?” (Meriç, 1996: 315) Namık Kemal'in tercüme edilen eserinden sonra *Sabah* gazetesinin tercümesini yaptığı Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet* adlı eserinde yapılan büyük tercüme hatalarını bize gösterir. Daha sonra Ararat Yayınevi'nin Türkçeye çevirdiği Proudhon'un *Mülkiyet Nedir?* adlı eserin tercüme yanlışlarını belirtir. Cemal Süreyya'nın Türkçeye çevirdiği Gaston Bouthoul'un *Toplum Bilimin Tarihi (Toplum Bilim Tarihi)* adlı eserini eleştirmeye kitabın isminden başlıyor Meriç. Descartes'ın eseri olan *Discours*, “nutuk değil risale” diyerek devam eder tercüme hatalarını anlatmaya. Çeviri hatalarını göstermeyi *Kitab-ı Mukkaddes*'teki çeviri hatalarının da üzerinde durduktan sonra noktalar Meriç. Kendisinin Fransızcaya ve Türkçeye hâkimiyeti, Vic-

tor Hugo'dan çevirdiği *Hernani* adlı piyeste de açıkça görülür. *Umrandan Uygarlığa* kitabı da çevirisini Cemil Meriç'in yaptığı, Victor Hugo'ya ait olan *Asırların Efsanesi* adlı eserin ilk parçasının tercümesiyle biter.

Kaynakça

- KARADENİZ, Abdurrahim (2008), *Mehmet Akif Özel Sayısı*, Hece Yay., Ankara.
MERİÇ, Cemil (1996), *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yay., İstanbul.
ÖZ, Asım (2010), *Cemil Meriç Özel Sayısı*, Hece Yay., Ankara.